

Poul Erik Mouritzen

Nogle kritiske kommentarer til *Væksten i den offentlige sektor*

The American Political Science Association uddeler hvert år en pris til en forsker, som har skrevet en afhandling, der gennem mindst 15 år har været betragtet som et hovedværk i amerikansk statskundskab. Hvis en tilsvarende pris fandtes i Danmark, er jeg ikke i tvivl om, at prisen i år 2002 ville tilfalde Ole P. Kristensen for hans afhandling *Væksten i den offentlige sektor*. Afhandlingen vil være det naturlige fixpunkt for den næste generations undersøgelser af den offentlige sektors økonomi, den vil være en central reference for forskning inden for mange andre af politologiens områder, og afhandlingen eller dele af den vil indtage en fremtrædende plads i de kommende års undervisning i statskundskabens forskellige discipliner. Netop af disse årsager bør der igangsættes en grundig diskussion af afhandlingens svage sider. – I det efterfølgende skal jeg diskutere fem punkter.

De tre forklaringstyper

Ifølge Ole P. Kristensen har de hidtidige typologier af forklaringer på den offentlige sektors vækst manglet en klar systematik, og de har været præget af »uhensigtsmæssige forsøg på originalitet, hvor kumulativitet i bestræbelserne ville have været at foretrække« (p. 18). Kristensens opdeling i socio-økonomiske, politiske og institutionelle forklaringer tjener imidlertid ikke til en afklaring. Opdelingen er problematisk af tre årsager: for det første er den atypisk i forhold til næsten alle andre typologier; for det andet relaterer den sig ikke til det overordnede begrebsapparat, som sædvanligvis ligger til grund for den type undersøgelser, som omtales; og for det tredje er den inkonsistent. Af disse årsager kan typologien kun vanskeligt tjene det kumulative formål, i værste fald vil den føre til forvirring.

Kilden til disse problemer skal søges i definitionen af de politiske forklaringsfaktorer. Politiske faktorer defineres som »de politiske præferencer, værdier, forestillinger, meninger, holdninger og ønsker der eksisterer i samfundet« (p. 34) eller senere som »de præferencer, der fandtes hos vælgerbefolkningen« (p. 199).

Jeg er ikke bekendt med nogen typologi, som anvender den samme definition. Ej heller findes der mig bekendt nogen undersøgelser, som vil hævde, at vælgernes præferencer er en »politisk faktor«, klart defineret som sådan i modsætning til de socio-økonomiske faktorer. Tværtimod vil jeg hævde, at alle undersøgelser inden for den såkaldte økologiske tradition (eller policy output traditionen) vil henføre vælgernes præferencer til de socio-økonomiske forklaringer (om end dette ofte må antages som en implicit forudsætning bag disse undersøgelser). Enhver undersøgelse baseret på opdelingen mellem socio-økonomiske og politiske faktorer hvi-

Poul Erik Mouritzen

Nogle kritiske kommentarer til *Væksten i den offentlige sektor*

The American Political Science Association uddeler hvert år en pris til en forsker, som har skrevet en afhandling, der gennem mindst 15 år har været betragtet som et hovedværk i amerikansk statskundskab. Hvis en tilsvarende pris fandtes i Danmark, er jeg ikke i tvivl om, at prisen i år 2002 ville tilfalde Ole P. Kristensen for hans afhandling *Væksten i den offentlige sektor*. Afhandlingen vil være det naturlige fixpunkt for den næste generations undersøgelser af den offentlige sektors økonomi, den vil være en central reference for forskning inden for mange andre af politologiens områder, og afhandlingen eller dele af den vil indtage en fremtrædende plads i de kommende års undervisning i statskundskabens forskellige discipliner. Netop af disse årsager bør der igangsættes en grundig diskussion af afhandlingens svage sider. – I det efterfølgende skal jeg diskutere fem punkter.

De tre forklaringstyper

Ifølge Ole P. Kristensen har de hidtidige typologier af forklaringer på den offentlige sektors vækst manglet en klar systematik, og de har været præget af »uhensigtsmæssige forsøg på originalitet, hvor kumulativitet i bestræbelserne ville have været at foretrække« (p. 18). Kristensens opdeling i socio-økonomiske, politiske og institutionelle forklaringer tjener imidlertid ikke til en afklaring. Opdelingen er problematisk af tre årsager: for det første er den atypisk i forhold til næsten alle andre typologier; for det andet relaterer den sig ikke til det overordnede begrebsapparat, som sædvanligvis ligger til grund for den type undersøgelser, som omtales; og for det tredje er den inkonsistent. Af disse årsager kan typologien kun vanskeligt tjene det kumulative formål, i værste fald vil den føre til forvirring.

Kilden til disse problemer skal søges i definitionen af de politiske forklaringsfaktorer. Politiske faktorer defineres som »de politiske præferencer, værdier, forestillinger, meninger, holdninger og ønsker der eksisterer i samfundet« (p. 34) eller senere som »de præferencer, der fandtes hos vælgerbefolkningen« (p. 199).

Jeg er ikke bekendt med nogen typologi, som anvender den samme definition. Ej heller findes der mig bekendt nogen undersøgelser, som vil hævde, at vælgernes præferencer er en »politisk faktor«, klart defineret som sådan i modsætning til de socio-økonomiske faktorer. Tværtimod vil jeg hævde, at alle undersøgelser inden for den såkaldte økologiske tradition (eller policy output traditionen) vil henføre vælgernes præferencer til de socio-økonomiske forklaringer (om end dette ofte må antages som en implicit forudsætning bag disse undersøgelser). Enhver undersøgelse baseret på opdelingen mellem socio-økonomiske og politiske faktorer hvi-

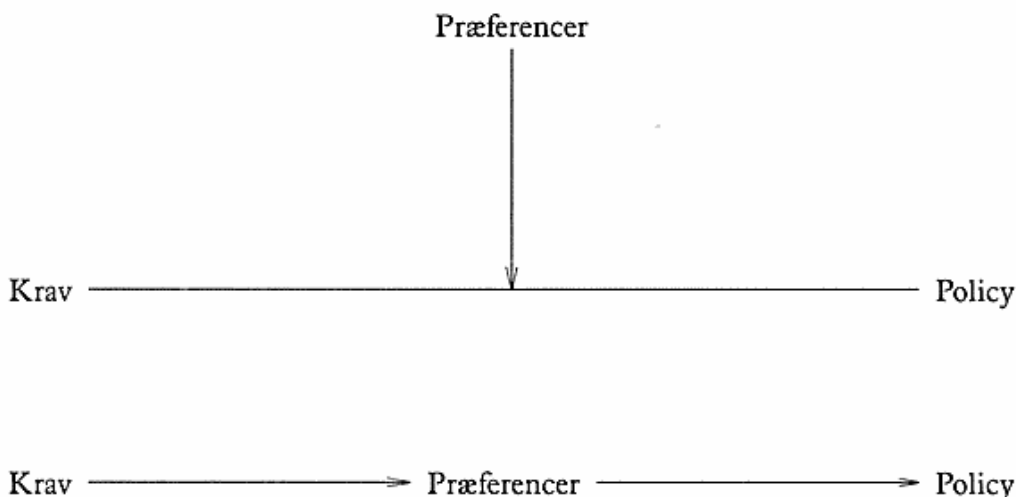
ler på den antagelse, at de socio-økonomiske indikatorer er surrogatmål for kollektivets præferencer. At denne antagelse ofte gøres implicit, og at den kan være problematisk, er en anden sag (se for eksempel Anckar & Ståhlberg, 1980: 205).

I en række reviews af policy-output studierne er foretaget en systematisk gennemgang af, hvilke typer af politiske faktorer, der er blevet anvendt. I det klassiske review af Fried (1975) gennemgås således forhold som elite political culture, pluralism, citizen participation, party system competitiveness, leftism of the dominant party, mass political cultures, governmental structure, forms of elections, interest groups, bureaucratic influence og government form, men ikke vælgernes præferencer.

De socio-økonomiske faktorer diskuteres flere steder. Der tales om, at »den substantielle forklaring... tager ... sit udgangspunkt i de behov og de muligheder for offentlige aktiviteter, der ledsager økonomisk vækst« (p. 20), og at den »stigende velstand fører... til stigende efterspørgsel efter varer og tjenester« (p. 25). Endelig tales der (p. 28) om, at de udgiftspolitiske beslutninger kan være påvirket af den måde, hvorpå »det politiske system oversætter krav... fra omgivelserne« (mine kursiveringer).

Udgangspunktet er i det sidste tilfælde Eastons begrebsapparat, som har været det altdominerende udgangspunkt for de policy-output studier, som er gennemført af politologer, herunder også størstedelen af de undersøgelser, som blev gennemgået af Fried. Kristensens opdeling i socio-økonomiske og politiske forklaringsfaktorer er uforenelig med systemteorien. Dette bliver særligt tydeligt, hvis vi omskriver Kristensens figurer (p. 28-29). I stedet for socio-økonomiske omgivelser og politik benyttes termene *krav* og *præferencer* (men for den sags skyld kunne vi have benyttet økonomernes terminologi og have erstattet termen *krav* med termen *efterspørgsel*).

Figur 1. Ole P. Kristensens figur 2.1. og 2.2. omskrevet

Anm.: Figuren skal ses i relation til Kristensen (1987: 28-29).

Figurens relationer giver ganske enkelt ikke mening, de er inkonsistente. Det er de, fordi præferencer nødvendigvis (som det er tilfældet hos Easton (for eksempel Easton 1965: 47), som det er tilfældet i økonomisk teori, og som det er tilfældet i næsten alle tidligere undersøgelser) må gå forud for kravene/efterspørgslen. Det er logisk umuligt, at effekten af vælgerens politiske krav på de politiske beslutninger skulle være en funktion af vælgerens præferencer. Ligeledes er det logisk inkonsistent at forvente, at vælgerens præferencer skulle kunne være bestemt af vælgerens krav/efterspørgsel.

Afgrænsningen af den ene forklaringstype over for den anden er ikke bare en strid om ord. Kristensens afgrænsning skaber problemer, fordi vi er i to forskellige verdener uden at være klar over det. Når (de fleste) andre taler om socio-økonomiske faktorer, er det som indikatorer for vælgerpræferencer, når Kristensen taler om politiske faktorer, dækker det imidlertid også vælgerens præferencer. Stort set alle andre end Kristensen vil betragte præferencer, behov, krav og efterspørgsel som tilhørende den samme forklaringskategori. Den af Kristensen anvendte afgrænsning vil derfor ikke kunne tjene det af ham efterlyste kumulative formål. Tidligere undersøgelser kan kun vanskeligt sættes ind i den anvendte begrebsverden, ligesom resultaterne ikke umiddelbart kan lægges i forlængelse af de tidligere foretagne undersøgelser. I den henseende kan det undre, at Kristensen har forladt den definition af politiske forklaringsfaktorer, som han tidligere arbejdede ud fra (Kristensen, 1982: 173), og som lå langt mere på linie med den gængse definition.

Hvad kunne være gjort i stedet? Den klassiske debat om spørgsmålet »Does Politics Matter?« bygger grundlæggende på en todeling. Det fundamentale problem er, om det politiske system neutralt formidler/konverterer befolkningens krav (præferencer eller efterspørgsel, man kan efter forgodtbefindende vælge hvilket ord, man finder hensigtsmæssigt), eller om det politiske systems særlige egenskaber, herunder ikke mindst de af Kristensen diskuterende institutionelle egenskaber, selvstændigt påvirker de udgiftspolitiske beslutninger (se også Kristensen, 1987: 131). Eller med andre ord, i hvilket omfang er offentlige udgifter efterspørgsels- eller udbudsbaserede?

Det centrale og nye i afhandlingen er den stærke understregning af udbudsmechanismerne. En simpel opdeling i efterspørgselsbaserede og udbudsbaserede forklaringer ville have gjort dette budskab mere klart, og frem for alt ville den have placeret arbejdet i relation til de tidligere foretagne undersøgelser af emnet.

Udgiftssiden versus skattesiden

Det er Kristensens fortjeneste, at han behandler såvel udgifts- som finansieringssiden. De to aspekter behandles imidlertid ud fra to vidt forskellige synspunkter. Når det drejer sig om udgifterne, diskuteres primært *årsagerne*, mens interessen, når det drejer sig om indtægtssiden, er knyttet til *konsekvenserne* af skattesystemerne.

Det er en central pointe, at størrelsen af de offentlige udgifter er korreleret med skattesystemets indretning, her først og fremmest elasticiteten og visibiliteten. Der tages ikke nogen endegyldig stilling til, hvad der her er afhængig og uafhæn-

gig variabel (for eksempel p. 122 f.), dvs. om store/stigende offentlige udgifter medfører ændringer i finansieringssystemerne, eller om visse finansieringssystemer medfører store/stigende offentlige udgifter. Der er formentlig tale om et samspil, hvor det anlagte tidsperspektiv kan være bestemmende for, hvad man vil betragte som årsag og virkning.

Hvad enten sammenhængen går den ene eller den anden vej, må det imidlertid være en central opgave at forklare valget af finansieringssystem. Her er en oplagt mangel i afhandlingen, der i værste fald kan fortolkes således, at Kristensen har overset en væsentlig forklaring på de offentlige udgifters vækst. Det nærmeste, man når til en forklaring, er en kort passus (p. 111), hvori Kristensen påstår, at »man (har) været tvunget til at skifte til nye finansieringsformer, hvis bæreevne har været større« (min kursivering). Hvis offentlige udgifter påvirkes af finansieringssystemets elasticitet og visibilitet vil en fuldgyltig forklaring på de offentlige udgifters vækst kræve, at vi får at vide, hvem *man* er.

Kristensen giver en del af svaret. Et skattesystem, der fremmer væksten i den offentlige sektor, tilskrives ikke »politiske præferencer« for en stor offentlig sektor (p. 123). Ej heller kan et elastisk og usynligt skattesystem tilskrives vælgerens præferencer herfor, for Kristensen fortæller os (p. 149), at skatteborgerinteressen er »interessen i et lavt skattetryk og i et enkelt og gennemskueligt skattesystem«.

Mens den institutionelle forklaring har umiddelbar appel, når vi taler om udgiftssiden, er den svær at anvende på finansieringssystemet. Set ud fra Kristensens synsvinkel er der næppe tvivl om, at de »partikularistiske interesser« har en interesse i et invisibelt og elastisk skattesystem (det sidste i hvert fald under højkonjunktur). Langt sværere vil det være at påstå, at disse interesser direkte forsøger at påvirke skattesystemets indretning i den nævnte retning. Lærerne, skolelærerne, de øvrige offentlige ansatte og interesseorganisationerne var næppe en afgørende kraft i forbindelse med for eksempel kildeskattens indførelse.

De forklaringstyper, som anvendes på de offentlige udgifter, er således næppe dækkende, når vi taler om finansieringssystemet. Tilbage står spørgsmålet: hvem er *man*? Så længe dette spørgsmål ikke er besvaret, er der lagt op til den store konspirationsteori, men herved er forståelsen af en fundamental mekanisme, som påvirker de offentlige udgifter, ikke nået meget videre.

En ny kommunalreform

Der findes meget få teoretisk og empirisk velunderbyggede reformteorier. Én sådan er public-choice teoretikernes bud på, hvorledes lokalstyret skal organiseres.

En public-choice teoretiker vil betragte det danske kommunestyre som et misfoster. Vi har i Danmark et meget stærkt konsolideret kommunestyre: få typer af enheder (amter og kommuner), der dækker byerne og de omliggende lokalsamfund (ideen fra 1970 om »een by – een kommune«), og som har næsten alle lokale opgaver at varetage. Idealet er det modsatte: et fragmenteret lokalstyre, hvor den territoriale afgrænsning alene er en funktion af de opgaver, som skal løses, og hvor der oprettes forskellige beslutningsenheder for hver opgave (for eksempel Olson, 1969; Ostrom, 1972; 1983).

Kommunerne står for en meget stor del af den offentlige serviceproduktion, og den væsentligste vækst i den offentlige sektor igennem de seneste år skal findes i kommunernes driftsudgifter. Følgende hypotese sætter tingene på spidsen: den vigtigste årsag til væksten i de offentlige udgifter siden 1980 skal søges i den asymmetriske, lokale beslutningsproces, som blev skabt med kommunalreformen i 1970.

Jeg har andetsteds argumenteret for, hvorledes et stærkt konsolideret lokalstyre og et relativt usynligt skattesystem vil føre til en asymmetri i kommunernes udgiftsbeslutninger til fordel for øgede offentlige udgifter, eller imod besparelser (Mouritzen, 1986), og det burde have været oplagt for Kristensen, især på baggrund af den inspiration, han i øvrigt har hentet i public-choice teorien, at behandle den institutionelle parameter, som hedder kommunestyrets organisering.

Den totale overgivelse til økonomerne

Kristensens afhandling viser, at politologien utvivlsomt kan nå langt videre i forståelsen af mange fænomener ved at trække på økonomernes tankegods. Man kan imidlertid også gå for langt, specielt hvis man totalt glemmer de aspekter, som er mere eller mindre konstituerende for den politologiske videnskab. Kristensen har på to punkter foretaget en total overgivelse til økonomerne.

Vigtigst er i den forbindelse, at den altdominerende målsætning for offentlig aktivitet – måske den eneste – er optimering af borgernes velfærd i snæver, klassisk økonomisk forstand. Kristensen glemmer totalt en række andre værdier eller formål, som set fra det politiske systems såvel som fra borgernes side kan være lige så vigtige: politisk og social stabilitet, forudsigelighed, social solidaritet, støtte til velfærdsstaten og ikke mindst støtte til styreformen og fællesskabet.

Man kan ikke lade være at tænke på det amerikanske system, som på mange måder ligger tættere på public-choice idealet (om end stadig langt fra) end det danske system. Jeg er ikke i tvivl om, at det amerikanske system er væsentlig mere responsivt end det danske, dvs. det reagerer hurtigt på strømninger i vælgermassen. Men dette system er særdeles ustabil, det er set fra minoriteternes side usolidarisk, det skaber store grupper af sociale tabere, og det er et system, der formentlig er præget af en relativ lav grad af støtte rettet mod styreform og fællesskab.

Baggrunden for denne forskel mellem USA og Danmark kan for en stor dels vedkommende søges i nogle institutionelle forskelle (se Mouritzen & Narver, 1986). Den typiske amerikanske skatteborger ved, hvad han betaler i skat (alt er relativt, men i hvert fald i sammenligning med den danske skatteborger), og kan se, at han får meget lidt igen fra den offentlige sektor, måske bortset fra et stærkt forsvar! De velstående amerikanere lever i skattelyområder, en stor del af dem sender deres børn i private skoler og må selv betale for deres børns videregående uddannelser. Sammenlign dette med danske forhold, for eksempel med udgangspunkt i den af Kristensen bragte tabel vedrørende indirekte tilskud (p. 195 nederst). Der er ikke tvivl om, at der, når man tager hensyn til indkomstoverførsler og skattebetaling, sker en betydelig omfordeling i det danske system; men samtidig er der ikke tvivl om, at visse af de indirekte tilskud vender den tunge ende nedad. Ej heller er der tvivl om, at den samme omfordeling kunne være realiseret

uden disse massive indirekte tilskud til de velstående – som ønsket af Kristensen. Men vil han – eller vigtigere, den danske befolkning – være villig til marginalt at øge den samlede velfærd i samfundet (forstået i snæver økonomisk forstand) på bekostning af en faldende social solidaritet, politisk og social ustabilitet, og skabelsen af et antal sociale tabere, som siger spar to til, hvad vi kender i dag?

I hvilket omfang, dette vil ske, er naturligvis et usikkert spørgsmål. Det fundamentale problem er imidlertid, at Kristensen synes at mene, at man kan forøge den samlede velfærd i samfundet uden omkostninger, eller i det mindste, at han ikke diskuterer det paradoks, at øget velfærd kan føre til en mindsket solidaritet med sociale minoritetsgrupper, til en mindsket støtte til velfærdsstaten og til en mindsket støtte til det politiske system. Støtte og legitimitet er centrale politologiske analysekategorier, som i langt højere grad burde være introduceret i afhandlingens diskussion.

På endnu et punkt sker der en betingelsesløs overgivelse til økonomerne: Kristensen tror grundlæggende på markedet. Det gør de fleste formentlig, hvis det virker. På samme måde tror de fleste på den offentlige sektor, hvis den virker. Kristensen påviser, at den offentlige sektor ikke altid virker, men det ligger implicit i afhandlingen, såvel som mere direkte i nogle af de skitserede reformforslag, at markedet virker. Dette er en fundamental fejltagelse for en politologisk analyse. Er markedet ikke i lige så høj grad som den offentlige sektor styret af bestemte interesser, hvor, med Kristensens ord (p. 200), »nogle interesser bliver varetaget... mens andre ikke opnår den samme gunst«? Er det ikke den offentlige sektor, som skal begå blot mindre fejl, førend der sættes spørgsmålstegn ved den, snarere end det er den private sektor som påstået af Kristensen (p. 150)? Er det ikke proportionsforvrængning at komme og pege på illusionerne i den offentlige sektor i et land, hvor titusindevis af mennesker har det som deres eneste beskæftigelse at skabe illusioner i den private sektor?

Den historiske kontekst

Kristensens afhandling bør i denne sammenhæng ses som et bidrag, der springer ud af en bestemt historisk, ideologisk situation, og som – desværre må man sige – ubevidst (fordi den undlader at diskutere visse af dens tilgrundliggende præmisser) kan bidrage til at skubbe til en ideologisk vogn, som allerede er sat på skinner. Hirschman, som Kristensen henviser til flere steder, peger således på, at individernes stræben efter lykke/velfærd via den private sektor (private road) ikke nødvendigvis er naturgiven. Han fortsætter (Hirschman, 1982: 67):

»It is presided over and impelled by an ideology which justifies it, not only in terms of its beneficial results for the individual pursuer, but as the surest and perhaps only way in which the individual can make a contribution to the public good. The ideological claims made for private life thus sustain the individual's quest with two messages: one, the promise of satisfaction and happiness; and two, the assurance that there is no need for guilt feelings or regrets over the neglect of public life«.

Hirschman påstår videre, at der forekommer cykliske bevægelser imellem samfundets vurdering af private, henholdsvis offentlige aktiviteter, og at den driven-

de kraft i disse bevægelser er befolkningens skuffelse (disappointment), når den opdager, at lykken ikke kan erhverves gennem det private marked, henholdsvis offentlig aktivitet. 1960'erne var i Danmark, som i USA, præget af troen på den offentlige sektor som »lykkens smed«. Idag er vi – i begge lande – præget af desillusionering med hensyn til den offentlige sektors virkemåde. Kristensens afhandling skal ses i dette historiske lys. Desværre kan den være med til at forstærke de fremherskende ideologiske strømninger i dagens samfund, ikke så meget på grund af dens direkte budskab, men mere på grund af dens udtalte værdimæssige forankring.

Dagens ideologi vil dog næppe overleve. Når mennesket igen når til den erkendelse, at velfærd ikke kan erhverves gennem forbrug, vil troen på kollektivet igen tage over. Måske vil man om 15 år vurdere Kristensens afhandling i dette lys og alene se den som en repræsentant for 1980'ernes fejlslagne ideologi. At vurdere den som en fodnote til den tid vil imidlertid være en lige så stor fejltagelse, som når Kristensen i dag undlader at gøre os opmærksom på afhandlingens ideologiske forankring. Dertil er afhandlingens fortjenester alt for store.

Litteratur

- Anckar, Dag & Christer Ståhlberg (1980). »Assessing the Impacts of Politics: A Typology and Beyond«, *Scandinavian Political Studies*, 3, pp. 191-208.
- Easton, David (1965). *A Systems Analysis of Political Life*, New York: John Wiley & Sons.
- Fried, Robert C. (1975). »Comparative Urban Policy and Performance«, pp. 305-380 i Fred I. Greenstein & Nelson W. Polsby (eds.), *Policies and Policymaking*, Handbook of Political Science, Vol. 6.
- Hirschman, Albert O. (1982). *Shifting Involvements*, Cambridge: Harvard University Press.
- Kristensen, Ole P. (1982). »Oversigt over årsager til væksten i den offentlige sektor«, i Jens Gunst (red.), *Offentlig ledelse og samfundsøkonomiske problemstillinger*, København: Samfundsvidenskabeligt Forlag.
- Kristensen, Ole P. (1987). *Væksten i den offentlige sektor. Institutioner og politik*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Mouritzen, Poul Erik (1986). *Consolidation and Autonomy. Fourteen Propositions about Fiscal Stress in Local Government*, Odense Universitet (stenc.)
- Mouritzen, Poul Erik & Betty Jane Narver (1986). »Fiscal Stress in Local Government: Responses in Denmark and The United States« pp. 197-218 i *Research in Urban Policy*, Vol. 2, Part A.
- Olson, Mancur (1969). »The Principle of Fiscal Equivalence: The Division of Responsibilities among Different Levels of Government«, *American Economic Review: Papers and Proceedings*, Vol. 59, pp. 479-493.
- Ostrom, Elinor (1972). »Metropolitan Reform: Propositions Derived from Two Traditions«, *Social Science Quarterly*, Vol. 53, pp. 474-493.
- Ostrom, Elinor (1983). »A Public Choice Approach to Metropolitan Institutions: Structure, Incentives and Performance«, *Social Science Journal*, Vol. 20, No. 3, pp. 79-96.

de kraft i disse bevægelser er befolkningens skuffelse (disappointment), når den opdager, at lykken ikke kan erhverves gennem det private marked, henholdsvis offentlig aktivitet. 1960'erne var i Danmark, som i USA, præget af troen på den offentlige sektor som »lykkens smed«. Idag er vi – i begge lande – præget af desillusionering med hensyn til den offentlige sektors virkemåde. Kristensens afhandling skal ses i dette historiske lys. Desværre kan den være med til at forstærke de fremherskende ideologiske strømninger i dagens samfund, ikke så meget på grund af dens direkte budskab, men mere på grund af dens udtalte værdimæssige forankring.

Dagens ideologi vil dog næppe overleve. Når mennesket igen når til den erkendelse, at velfærd ikke kan erhverves gennem forbrug, vil troen på kollektivet igen tage over. Måske vil man om 15 år vurdere Kristensens afhandling i dette lys og alene se den som en repræsentant for 1980'ernes fejlslagne ideologi. At vurdere den som en fodnote til den tid vil imidlertid være en lige så stor fejltagelse, som når Kristensen i dag undlader at gøre os opmærksom på afhandlingens ideologiske forankring. Dertil er afhandlingens fortjenester alt for store.

Litteratur

- Anckar, Dag & Christer Ståhlberg (1980). »Assessing the Impacts of Politics: A Typology and Beyond«, *Scandinavian Political Studies*, 3, pp. 191-208.
- Easton, David (1965). *A Systems Analysis of Political Life*, New York: John Wiley & Sons.
- Fried, Robert C. (1975). »Comparative Urban Policy and Performance«, pp. 305-380 i Fred I. Greenstein & Nelson W. Polsby (eds.), *Policies and Policymaking*, Handbook of Political Science, Vol. 6.
- Hirschman, Albert O. (1982). *Shifting Involvements*, Cambridge: Harvard University Press.
- Kristensen, Ole P. (1982). »Oversigt over årsager til væksten i den offentlige sektor«, i Jens Gunst (red.), *Offentlig ledelse og samfundsøkonomiske problemstillinger*, København: Samfundsvidenskabeligt Forlag.
- Kristensen, Ole P. (1987). *Væksten i den offentlige sektor. Institutioner og politik*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Mouritzen, Poul Erik (1986). *Consolidation and Autonomy. Fourteen Propositions about Fiscal Stress in Local Government*, Odense Universitet (stenc.)
- Mouritzen, Poul Erik & Betty Jane Narver (1986). »Fiscal Stress in Local Government: Responses in Denmark and The United States« pp. 197-218 i *Research in Urban Policy*, Vol. 2, Part A.
- Olson, Mancur (1969). »The Principle of Fiscal Equivalence: The Division of Responsibilities among Different Levels of Government«, *American Economic Review: Papers and Proceedings*, Vol. 59, pp. 479-493.
- Ostrom, Elinor (1972). »Metropolitan Reform: Propositions Derived from Two Traditions«, *Social Science Quarterly*, Vol. 53, pp. 474-493.
- Ostrom, Elinor (1983). »A Public Choice Approach to Metropolitan Institutions: Structure, Incentives and Performance«, *Social Science Journal*, Vol. 20, No. 3, pp. 79-96.